

Bibliai tanulmányok.

VI.

AZ ÚJ SZÖVETSÉGI IRATOK TÖRTÉNETE.

VI. FEJEZET.

Pál apostol második térítői útja.

19. §. Pál második térítői útjára indul. Derbe—Troás.

51-ik év
Pál 2-ik úti
terve.

Vegyük fel újra e kitérés után az események fonalát és kövessük Pál apostolt az ő térítői útján. Pál alig tért haza Jeruzsalem-ből Ántiókiába, ismét új úti terveket készített magának. Hogy éppen mennyi ideig mulatott haza érkezése után, nem lehet tudni. A Cselekedetek könyve csak néhány napot említ. ¹⁾ Valószínű, hogy néhány napnál hosszabban mulatott. De hogy sok ideig ült volna Ántiókiában, nem hihető, már csak azért is, mert tüzes, tevékeny természete nem engedte pihenni. Pálnak e második útjában célja volt az általa alapított egyházakat meglátogatni és a hitben erősíteni; szgyersmind azt is akarta, hogy ez utat újra a Barnabás társaságában tegye meg. ²⁾ E tervét és szándékát közölte Barnabással. Barnabás helyeselte is, csak arra kérte Pált, hogy Márkus Jánost is vigyék el magokkal. ³⁾ Pál Barnabásnak e kérésére haragra gyult. Ő nem tudott megbocsátani Jánosnak azért, hogy Pergában ott hagyta volt őket. ⁴⁾ Hiában védelmezte Barnabás unoka öcsését, a kivel Pál tán igen szigoruan bánt volt. Pál hajthatatlan maradt. A dolog törésre került. Barnabás elvált Páltól és Márkkal Cyprus szigetére hajózott. ⁵⁾ Ez időtől kezdve nem igen találkoztunk többé Barnabással. Csak annyit tudunk róla, hogy mind végig hű munkása maradt az evangéliumnak, ⁶⁾ s megmaradt amaz elvek mellett, a melyek őt és Pált első útjokban vezették.

¹⁾ Csel. 15, ₃₆: μετά τινος ἡμέρας. — ²⁾ Csel. 15, ₃₆. — ³⁾ Csel. 15, ₃₇. —

⁴⁾ Csel. 15, ₃₈. L. fennebb a 13-ik §-et. — ⁵⁾ Csel. 15, ₉₃. — ⁶⁾ 1. Kor. 9, ₆.

Pál apostol Barnabás helyett Silást, vagy Silvánust vette maga mellé útítársul. S miután az antiókiabeli atyafiaktól elbúcsuztak és azok őket „isten kegyelmébe ajánlották,” bejárták Syriát és Ciliciát. ¹⁾ Innen elmenve meglátogatták Derbét, Lystrát és Ikoniumot, vagyis azokat az egyházakat, a melyeket a Cselekedetek szerzője ethnographiailag galatai egyházaknak nevez. Az itteni egyházakat virágzó állapotban, sőt megszorodva találták. Timotheus is szép ifjává fejlődött Lystrában. Pál értesülvén a lystra- és ikoniumbeliektől a Timotheus erényeiről és szerény magaviseletéről, magához vette. Timotheus ez időtől kezdve egyike lön Pál legbuzgóbb segédeinek ²⁾. A Cselekedetek könyve szerint Pál átlátta, hogy miután Timotheus nem volt körülmetélve, ezért a vele való szövetekezés reá nézve kellemetlenségeket idézhetne elő, annyival inkább, mert a Timotheus családja ismeretes levén a vidéken, mindenki tudta, hogy az apja pogány ³⁾. És hogy az ebből következhető botrányoknak és szakadásnak elejét vegye, maga körülmetélte Timotheust. Bleek azt mondja, ⁴⁾ hogy Pál ezt ama vidékbeli zsidók kedvéért tette. Más theologusok, mint Chrysostom, Meyer és Welstein, azt állítják, hogy Pál ezt egyfelől azért tette, nehogy később engednie kelljen e miatt alapelveiből; másfelől azért, hogy ő azt tartotta, miszerint egy apostolnak azokhoz kell alkalmazkodnia, a kiket meg akar nyerni ⁵⁾. Azonban teljes lehetetlen a Csel. 16, ₃. nyomán elhinnünk ⁶⁾ azt, hogy Pál, a ki anynyira ellene volt Jeruzsálemben a Titus körülmetélkedésének, s ezt nem is engedte meg, később épen maga metélje körül Timotheust. Ez anynyi lett volna a Pál részéről, mint elvét megtagadni. Meglehet, hogy Timotheust az anyja már korábban körülmetéltette volt. Ha nem, akkor ő az apja vonalán a pogányokhoz kívánt tartozni. Ha pedig a Csel. 16, ₃. szerint Pál őt, mint pogányt metélte körül, akkor e tett által Pál azt mondotta volna ki, hogy a körülmetélkedés még sem oly közönyös dolog,

¹⁾ Csel. 15, ₄₀. ₄₁. — ²⁾ Csel. 16, ₁—₃. — 1. Kor. 4, ₁₇. 16, ₁₀. ₁₁. Fil. 2, ₁₉. ₂₀. ₂₂. Wieseler (Chronol. d. apost. Zeit. S. 26.) azt állítja, hogy Timotheus derbéli születésű volt. De ez nem áll, mert a mint Csel. 16, ₁. ékezé szava mutatja, lystrai volt. Onnan vette Pál magához. — ³⁾ Csel. 16, ₁. Az anyja zsidó nő volt. — ⁴⁾ Einleit. in d. N. T. p. 375. — ⁵⁾ Lásd e tekintetben Meyer, Ap. gesch. 289. — Lechler, Würtemb. Stud. 19, ₂. p. 130 Livermore Actsathe Apostles, p. 272—273. — ⁶⁾ A Csel. 16, ₃. καὶ λαβὼν περιτέμειν αὐτὸν kifejezésére semmi súlyt sem fektethetünk. Gal. 2, ₃. 3, ₂₈. és 5, ₁₁. ellenébe.

miat a milyennek azt ő eddig tekintette. Timotheusnak Pál általi körülméltetése nem csak Gal. 2, ₃-al, hanem Gal. 3, ₂₈ és 5, ₁₁-el is ellenkezik, még akkor is, ha — a mint Olshausen vélekedik — Timotheus önkéntesen méltította magát körül. És ha Pál csak e feltétel alatt vehette Timotheust útítársul, akkor kitette magát annak, hogy őt az emberek, ellenei úgy mint hivei, jellemtelen következetlenséggel vádolják.

Pisidiai
Antiókia.

Pál apostol Ikoniumból egyenesen pisidiai Antiókia ment. S evel bevégezte az általa alapított egyházak látogatását. Most már ismét új terveken törte fejét. Szándéka volt meglátogatni kis Ázsiának nyugoti tartományait, s azoknak virágzó városait, mint Efezust, Smyrnát, Pergamumot, Magnesiát, Thyatirát, Sardest, Philadelpiát, Kolossét, Laodiceát, Hierapolist, Trallest és Milétet. Azonban valószínűleg valamely álom, vagy benső sugallat miatt, vagy pedig azért, mert e városokban kevés zsidó volt, e szándékával felhagyott ¹). Útját társaival együtt Lykaoniából Phrygia felé vette ²). Nem lehet tudni, hogy minő eredménnyel prédikálta itt Pál ez alkalommal az evangéliumot. Erre adataink nincsenek. De hogy tétlen nem volt, bizonyítja Gal 4, ₁₃. Phrygiában beteggé levén, sietett elutazni. Elment Mysia felé. Itt ismét habozni kezdett, hogy merre menjen: bemenjen-e nyugotra Mysiába, vagy pedig északra tartson Bithynia felé? Ugy látszik, hogy itt ismét kedvezőtleneknek látta a viszonyokat ³) a Jézus evangéliumára nézve. Ez okból elmentek Troásba ⁴).

20. §. Pál második útját folytatja. Alexandria Troás — Filippi.

52-ik év
Troas.

Az apostolok Cselekedeteinek szerzője szerint Pál apostol, az általa alapított egyházak látogatásának bevégezése után, egészen Troásig, még mindig határozatlan arra nézve, hogy hol kezdjen újra apostoli működéséhez. Troásban ingadozása megszűnik; egy-

¹) A Csel. 16, ₆: καλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος kifejezését nem lehet „a szent lélek objectív működésének“ tekinteni, a mint Meyer és Bleek vélekednek. Az itt „a körülményeket helyesen megítélni tudó okosságot“ jelenti. Az is meglehet, hogy oly álmodást látott, a melyből azt hozhatta ki, hogy tovább menjen. — ²) Csel. 16, ₆. Felöltő, hogy a Cselekedetek szerzője Pált csak úgy keresztülutaztatja Phrygián és Galatián. Semmit sem szól arról, hogy ő itt hosszasan mulatott és egyházat alapított volna. Csak annyit mond: διελθόντες τὴν Φρυγίαν καὶ Γαλατικὴν χώραν. — ³) Csel. 16, ₇. — ⁴) Csel. 16, ₈.

szersmind a Cselekedetek könyvének eddigi zavaros előadása is tisztább és határozottabb alakot ölt. Pálnak eszébe jut Troásban, hogy átmenjen Macedoniába. Itt jó aratást remélt. Kedvezőknek hallotta a viszonyokat. Tervével már készen is volt, midőn Troásban egy odavaló, de macedoni születésű, orvossal találkozott ¹⁾, a kit hihetőleg Lukanusnak vagy Lukácsnak hívtak és körülmetéletlen proselyta volt ²⁾. Lukács, a mint látszik, nagyon biztatta Pált erre az útra. Pálnak Troásban az levén egyik vágya, hogy macedoni embert lásson, nagyon örvendett, midőn Lukácssal találkozott. S minthogy Lukács szerény ember volt, csakhamar megnyerte a Pál rokonszenvét. Úgy látszik, Lukács is ragaszkodott Pálhoz. Pál tehát őt is maga mellé vette, s vele, Silással és Timotheussal elindult Macedonia felé ³⁾.

Ez úttjokban az első nap estére elmentek Samothracia ^{Samothracia} szigetére. Másnap Neapolisba (korábban Datos) ⁴⁾. Innen a harmadik nap Thessalonika irányában haladva, egy gyönyörű völgybe értek, melynek közepén Filippi ⁵⁾ feküdt. Filippi egyike volt ama városoknak, melyeket Augustus a Jus Italicummal ruházott volt fel ⁶⁾. E város lakói nagyon nagyon barátságosok voltak.

Neapolis.
Filippi.

¹⁾ Csel. 16, 9. 10. egy látomást (ὄραμα) említ, melyet Pál διὰ τῆς νυκτός látott. E látomást Kuinjel és Zeller álomnak veszik; Grotius úgy magyarázza, hogy neki egy auyal, Angelus Curator Macedonum jelent meg; Olshausen a kijelentés legelső fokának, ekstasisnak tekinti. Sokkal valószínűbb az, hogy a Cselekedetek szerzője itt symbolizálja a tudv. terjesztés vágyát. Az álomlátás sem valószínűtlen. — ²⁾ Kol. 4, 14. Irenaeus (Adver. haer. III. 14, 1.) szerint ez a Lukács az, a ki a 3-ik evangeliumot és a Cselekedetek könyvét írta. Egyébiránt a Lukács iratainak dogmatikai célja azt mutatja, hogy ő mintegy közeletű szerepet vitt a páli és zsidó keresztények között. Semmi okunk nincs arra, hogy ez egyént ne azonosíthassuk a Kol. 4, 14. Filem. 24. és 2. Tim. 4, 11-ben említett Lukácssal. A Lukácsféle iratokra azonban meg kell jegyeznünk, hogy azokat szerzője Kr. u. 130—134 körül írta a római egyházban. — ³⁾ Csel. 16, 10. Hogy Pál Lukácsot is magához vette, következik a 16, 10. ἐξηγήσαμεν és a 16, 17. ἡμῶν szávaiból. — ⁴⁾ Strabo, 7. p. 511. — ⁵⁾ Csel. 16, 12. Filippit első és fővárosnak (πρώτη πόλις κολωνία) nevezi. Az pedig nem volt, mert az Aemilius Paulus által négy részre osztott Macedoniának (Liv. 45, 29.) Amphipolis volt a fővárosa. A Cselekedetek könyvének a világi írókkal való ez ellenkezése a πόλιςnak a κολωνία-val való összekötésében rejlik. Ez ellenkezést Wetstein az által akarta kiegyenlíteni, miszerint felvette, hogy Filippi a mellette Kr. e. 42-ben történt csata után fővárossá lett. De ez nem áll. Valószínű, hogy a Cselekedetek szerzője itt „első rangu gyarmat-várost” értett, a mely bizonyos előjogokkal volt felruházva. — ⁶⁾ Dio Cass. LI, 4. Plin. HN. IV. 18. Digesta, L, 15, 6.

Polytheismusa sokkal egyszerűbb volt, mint más városokban, daczára annak, hogy a latiumi vallások itt mintegy öszpontosítva voltak. A Sabazius és Dionysius-féle cultusban benne volt a gyermekies egyszerűség ¹⁾, a monotheismusnak mintegy magva; a Bacchus-féle mysteriumokban pedig a halhatatlanság eszméi rejtettek ²⁾, a melyek később az evangéliumnak elősegítői és úttörői lettek.

Pál filippibeli működése.

Philippiben sajtóságos mezeje nyílt az apostoli munkásságnak. Itt nem volt synagoga. Zsidó városrész sem volt. Csak néhány kegyes zsidó nő és proselyta nő ülte meg a szombatot, a városon kívül, a Gangas folyó mellett ³⁾. Az apostolok ide érkezésök után egy néhány napig nem mentek ki hazulról. Várták a szombat eljövetelét. Szombaton elindultak arra a helyre, a hol a zsidóság és a zsidó vallással rokonszenvezők, proselyták, özsze szoktak volt gyűlni. ⁴⁾ Megszólítottak néhány nőt, s azoknak a Jézus tudományát hirdették. Ezek szívesen hallgatták. Különösen „az ur“ egyiköknek, egy Lidia nevű nőnek, „szívét megnyitá előttök“. Lidia azonnal megkeresztelkedett, s nem hagyott addig békét az apostoloknak, a míg hozzája nem mentek lakni ⁵⁾. Itt maradtak egy néhány hétig. Ez alatt gyülekezetet alapítottak, a mely még ekkor főleg nőkből állott, milyenek voltak Lidia, Evodia és Syntiche. Volt azonban néhány kegyes férfiú is, mint Epaphroditus, ki Pálnak munkatársa lett ⁶⁾; Kelemen, kit Pál a maga segítő társának nevez, s kiről azt állítja, hogy neve be van írva az élet könyvébe ⁷⁾, és mások. Pál apostol tehát ama nevezetes helyen kezdette terjeszteni és szilárdította meg az evangéliumot Macedoniában, a hol aze előtt 100 évvel döntő kettős csata történt a triumvirek és a republikánusok közt.

Pálnak a volt az elve, hogy kézi munkája által szerezze meg élelmét és mindennapi szükségait mindenütt, s ne szoruljon mások-

¹⁾ Macrob. Saturn. 1, 18. Strabo, X, 3, 16. — ²⁾ Appiani Bell. civ. IV, 106. — ³⁾ Csel. 16, 12. Meyer, Baumgarten és mások azt állítják, hogy a Strymon folyó folyt Filippi mellett. De ez nem lehet, mert a Strymon folyó egy napi járásnyira volt Filippitől. Sokkal valószínűbb az, hogy ott a kis Gangas vagy Gangites folyt. A filippibeliek védistene a barátság ezempontjából Silvanus volt. Heuzey, Cultores Sancti Silvani, p. 69. A filippibeli csatasíkon mondotta volt Brutus: „Erény, te csak név vagy!“ mely felkiáltása később anynyi helytelen felkiáltásnak szolgált alapul. — ⁴⁾ Az ily özszejöveleteket néha felül nyílt házakban, gyakrabban szabad ég alatt tartották. Az ily helyeket pro-seuchae-nek (προσευχαί) nevezték. — ⁵⁾ Csel. 16, 13—15. — ⁶⁾ Fil. 2, 25. — ⁷⁾ Fil. 4, 3.

ra. Ezért mindenütt vagy mesterségét vette elé, vagy másoknak üzleteiben segített, hogy így a tartást megszolgálja. Pénzbeli segílyt nem igen fogadott el az atyafiaktól. Ez alkalommal azonban eltért elvétől, s ennek ellenére először fogadott el pénzbeli segílyt a Filippibeliektől ¹⁾. Ugy látszik, hogy e gyülekezet, s főleg Lidia, kiválólág kedves volt Pál előtt. Valószíüleg e Lidia az, a kit Fil. 4, 3-ban szeretett nejeének (σώζουγε γυνήεις) nevez. ²⁾

Az apostoloknak Filippiben való néhány napi mulatása után a Cselekedetek könyve szerint egy sajátságos, történeti alappal nem bíró, kalandszerű jelenet adta elé magát, a mi Filippiből való elutazásukat siettette. Ugyanis, midón Pál és társai egy napon — hihetőleg szombaton késő este — az imádkozás helyére mentek, találkoztak egy fiatal pogány rabszolganővel, a ki magát valamely igazmondó szellemtől (démon) megszállottnak hitte, de valószínűleg hasból beszélő, vagy lelki beteg levén, jóslataival sok pénzt szerzett urainak ³⁾. A leányka észrevevén az útasokat, kiábálni kezdette utánnok: „Ez emberek a magasságos Istennek szolgálái, kik nekünk az üdvösség útját hirdetik“. E jelenet többször ismétlődött és Pált már boszantani kezdte. Végre egy napon Pál megpirongatta a leánykát, és Jézus Krisztus nevében kiüzte belőle a szellemet. A leányka azt hívén magáról, hogy az őt elfoglalva tartó szellemtől ⁴⁾ megszabadult, megcsendesedett. Minthogy

¹⁾ Fil. 4, 10. 15. 16. 1. Thess. 2, 5. 7. 9. 2. Kor. 11, 8. — ²⁾ Eusebius (HE. III. 30.) és alexandriai Kelemen (Strom. III. 6.) a σώζουγε szót feleség értelemben veszik. Mások tulajdon névnek tekintik. De ez utóbbi nem valószínű. Egy oly példánk sincs, a mely e feltevést igazolhatná. Mások metaphorának tartják Pálnak e kifejezését, olyan formán, a hogy Pál Timotheust (1. Tim. 1. 2.) és Titust (Tit. 1, 3.) fiainak, s a Rufus anyját saját anyjának nevezi (Róm. 16, 13.). Egyébiránt semmi különös sincs abban, ha Pál szorosabb viszonyba lépett is e szép nővel; sőt a hagyomány azt tartja, hogy Pál házasság volt. Ignat ad Philad. 4. Ide mutat 1. Kor. 9, 5. is: „avagy nincs-e hatalmunk, hogy a mi keresztény feleségünket szélyel hordozzuk“ stb. — ³⁾ Csel. 16, 16. Plutarch. De defectu orac. 9. Meyer, Apost. S. 297. — ⁴⁾ Az újabbi kritikusok a Csel. 16, 16-ban említett πνεύμα πύθωνος-t különbözőleg magyarázzák, s ez által a dolgot még valószínűtlenebbé teszik. Olshausen és Neander somnambulismusnak veszik. Mások azt állítják, hogy a leányt gonosz lélek tartotta megszállva. Az elsőnek nincs semmi alapja. Az utóbbira nézve nem tehetjük fel Pálról azt a tévedést, hogy ő, mint isteni szellemtől lelkesített apostol, ne tudta volna, vajon természetes jelenség, vagy valamely rossz lélek működik-e a leánynál. Ha a leányban gonosz lélek lakott, ugyan miként parancsolhatta Pál annak, hogy távozzék? Ez esetben Pál roppant tévedésben lett volna a rossz okára nézve. Ezt pedig Pálról nem tesz-

pedig a leányka gazdái sok pénzt szereztek általa, boszankodtak, hogy a leányka jóstehetsége elveszett, s ez által keresetöktől megvannak fosztva. Ez okból Pált és Silást ¹⁾, mint a baj főokait, elvitték az agorára a duumvirek (praetorok) eleibe. Ott bevádolták, hogy oly tudományt hirdetnek, a mely a zsidók előtt idegen, a rómaiak által pedig nincs megengedve. A duumvirek őket megveszszőztették és fogságba vetették. Éjfél tájban Pál és Silás a börtönben isteni dicséreteket kezdetek énekelni, melyeket a többi foglyok jól hallottak. Erre földrengés támadt, a börtön ajtai megnyiltak és a foglyok lánczai lehullottak. A börtönőr a földrengésre felébredett, s miután a börtönök ajtait megnyilva látta, kardjába akart creszkedni, azt gondolván, hogy a foglyok elszöktek. Ekkor Pál tudtára adván neki, hogy mindnyájan ott vannak, a börtönőr a Pál és Silás lábaihoz borult s kérdezte: mit tegyen, hogy üdvözüljön? Ezek azt felelték, hogy higgyen a Jézus Krisztusban. A börtönőr erre háza népével együtt azonnal megkeresztelkedett, s még azon éjjel megvendégelte az apostolokat. Reggel a duumvirek, arra a nyilatkozatra, hogy ők római polgárok, nem csak szabadon bocsátották, hanem magok vezették ki őket a börtönből ²⁾, barátságosan kérve, hogy távozzanak a vá-

szük fel, habár a természetfelettségre nézve ő is osztozott némileg kora nézeteiben. De másfelől azt is nehezen lehet elfogadni, hogy lát megüvongatta a leányt, ha tudta, hogy nem a rossz lélek tartja megszállva. Az egész jelenet nem egyéb mythusnál, a mi csak nehézséget támaszt. A Baumgarten nézetét sem lehet elfogadni, a ki azt állítja, hogy a leányt a pythiai Agolló démonja tartotta megszállva. — ¹⁾ Ugy látszik, hogy Lukács és Timotheus nem voltak jelen ez esetben. Vagy ha jelen voltak, akkor nem vettek kiváló részt az apostoli működésben, a mi annak lehet tulajdonítani, hogy Timotheus ifju volt, Lukács pedig csak nem rég csatlakozott Pálhoz. — ²⁾ Ez elbeszélés főmozzanatai oda mutatnak, hogy az eseményben semmi természetes összefüggés nincs. Csoda se lehet, a mint ezt a biblia magyarázók tekintik. Csodának igen durva lenne. Sőt akkor is sok mozzanatot kétségbe lehetne hozni. Az egyes mozzanatok természetes összefüggése ellen szól az, miszerint nem lehet felfogni, hogy a földrengés következtében a foglyok lánczai is lehulljanak. Nem lehet felfogni, hogy az apostolok énekét minden fogoly meghallja, csak a börtönőr ne. Nem lehet érteni, hogy a börtönőr miért akarja megölni magát addig, míg utána nem nézett, hogy vajon valóban elszöktek-e a foglyok, a mint ő ezt a nyílt ajtók láttára először gondolta. Az is hihetetlen, hogy a börtönőr, ha a földrengést valóban csodának tartotta, tudta legyen, miszerint ez Pál- és Silásért történt; egyszersmind térde omolják előttök. Hihetetlen a börtönőr hűtelen eljárása, melyszerint őket a börtönből, a hova a hatóság vetette, kihozza és megvendégeli. Hihetetlen a

rosból ¹⁾. Pál apostol és Silás a börtönből egyenesen Lidiához mentek. Itt elhatározták, hogy tovább mennek.

21. §. A második út folytatása. Amphipolis — Beröa.

Pál és Silás Filippiből, ez esemény után, a rómaiak által készített gyönyörű úton elmentek Amphipolisba. De itt nem sokáig mulattak. Innen Apollonián át egyenesen Thessalonikába ²⁾ mentek. Úgy látszik, hogy Timotheus és Lukács Filippiben maradtak ez alkalommal ³⁾. Valószínűleg nagyon jól találták itt magokat; vagy pedig, a mi még hihetőbb, Pál őket a hiveknek a hitben való megerősítésére és a gyülekezet megalapításának folytatásáért hagyta itt.

Pál és Silás több hétig mulattak Thessalonikában ⁴⁾, miáltal Pál élelmét kézi munkája által szerezte meg ⁵⁾. Szállásban egy gazdag bibor-kereskedőnél voltak, a kit zsidósan Jézusnak, görögösen Jasonnak hívtak. Thessalonika népes és gazdag kikötő város lévén, a zsidóknak nagyszerű synagógája volt. Pál, rendes szokása szerint három egymásután következő szombaton vitatkozott a synagógában a zsidókkal az írásokból ⁶⁾, és prédikált, hirdetvén, hogy „Jézus a messiás, és hogy neki szükség volt szenvedni és feltámadni, mert ez által teljesedett be az írás“ ⁷⁾. Pálnak e működését siker követte. E beszédeire sokan tértek meg. A megtértek közt kevés zsidó volt ugyan; de annál többen csatlakoztak hozzá a görögök közül ⁸⁾. Különösen a nők tömegesen tödultak az új tudomány hirdetőihez.

duumvirek hibás hivatali eljárása; valamint az is, hogy az apostolok elébb megveressék és bebörtönöztessék magokat, s csak azután mondják meg, hogy ők római polgárok, holott tudták, hogy e ezimnek nyomatéka van. Aztán meg a római hatóság is mindig megszokta kérdeni a foglyoktól, ha nem római polgárok-e. Ez ellenkezik Csel. 22, 25-cl is, a hol Pál megveretése előtt tudtára adja a Centurionnak, hogy ő római polgár: *εἰ Ἰουδαῖος Ῥωμαίων ἀκατάκριτος ἔξεστιν ὑμῖν μαρτυρεῖν*; Mindezek azt bizonyítják, hogy a Cselekedetek szerzője ez elbeszélést Péternek a jeruzsálemi börtönből való kiszabadulása (12. r.) felől költött monda nyomán írta, s ennél fogva semmi történeti alapja nincs. A tanítványoknak szokása volt mestereiknek csodatevő eőt tulajdonítani. Porphyrius csodákat tulajdonít Plotinnak. Ugyanazt tehette Lukács mesterével Pálal. A fogságból való csodálatos meneküléseket éppen apostoli csodáknak tartották.—

¹⁾ Csel. 16, 16—30. — ²⁾ Csel. 17, 1. — ³⁾ Ez Timotheusra nézve következik Csel. 17, 4. 10. 14. 15-ből; Lukácsra nézve pedig Csel. 20, 5. „minket“ szavából. — ⁴⁾ Csel. 17, 1—9. — ⁵⁾ 1. Thess. 2, 9. 2. Thess. 3, 8. — ⁶⁾ Csel. 17, 2. — ⁷⁾ Csel. 17, 3. — ⁸⁾ Lachmann Csel. 17, 4-ben *σὺ βρομέων καὶ Ἑλλήνων* 4

A thessaloniki egyház Pál rövid idei munkássága alatt jelentékenyen lett. Itt történt, hogy Pál elve ellenére másodszer is adományt fogadott el a Jáson nejétől. Itt tudta Pál leginkább valószínűsíteni az ő eszméit. Eddigi nézetei mellett takarékosra, szorgalomra és becsületességre intette a thessaliabelieket; mert szerinte ezeken alapul a függetlenség ¹⁾. Ez elvek nyomán a thessaloniki egyház csakhamar mintája lett a többi egyházaknak, ugyanynyira, hogy Pál mindig szívesen gondolt rája. E gyülekezetnek Jásonon kívül még kiváló tagjai voltak Cajus, Aristarchus és Secundus ²⁾.

A Pál elleni
lázadás
Thessalonika-
kában.

Azonban Pál Thessalonikában sem maradhatott hosszasan. Az evangéliumi prédikációk sikere elkeserítette a zsidók többségét. Ellene támadtak egyfelől ama szabadelvű nézetek miatt, melyeket Pál hirdetett; másfelől azért, hogy Jézust messiásnak hirdette. Ez okból öszszeszedték a város csőcselékét és evel a Jáson házát megrohanták. De minthogy Pált és Silást nem találták ott, Jásont és néhány atyafit elhurczoltak a város előljárói ³⁾ elébe. Ott politikai szempontból bevádolták, azt állítván, hogy a keresztények a világot felforgatják; s az által, hogy Jézust királynak hirdetik, a császár iránti engedelmességet megtagadják ⁴⁾. De Jásonnak és az atyafiaknak sikerült magokat e vád alól kitisztázni, és a hatóság őket szabadon bocsátotta. Pál és Silás ezúttal megszabadultak a zsidók üldözése elől. Mindazáltal az atyafiak tanácsosabbnak látták, hogy Pál mentől hamarabb, még azon éjjel, elhagyja Thessalonikát és Beröába menjen. ⁵⁾

Beröa.

Pál és Silás tehát a thessaloniki hívők ösztönzésére elmentek Beröába, a mely Thessalonikától tiz mértföldnyire, in tertia regione Macedoniae feküdt, s jelentékeny város volt. A beröai zsidók sokkal műveltebbek és szabadabb elvűek lévén a thessalonikabelieknél ⁶⁾, kezdetben szívesen fogadták az útasokat. Örömlő olvas, míg Tischendorfnál (Edit. 7-a crit.) és a Sinai codexben σεβόμενων Ἑλλήνων van. A σεβόμενοι, σεβόμεναι és εὐσεβήμονες alatt azokat a görögöket és görögönöket lehet érteni, a kik a magát leélt pogány vallásnak háttat fordítva, tisztább vallást kerestek. — ¹⁾ 1. Thess. 4, 11. 2. Thess. 3, 10—12. — ²⁾ Csel. 10, 29. 20, 4. — ³⁾ πολιταρχος (Csel. 17, 6. Aeneas, Tact. 26), vagy klasszikailag πολιάρχος (Pind. Nem. 7, 125. Eur. Rhes. 381) általános neve volt a város előljáróknak. — ⁴⁾ Csel. 17, 5—8. Ugy látszik, hogy a Csel. 17, 6-ban levő οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατάσαντες οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεσιν kifejezés későbbi idő szerzőjé, anynyival inkább, mert az apostoloknak Európában való első fellépése alkalmával nem lehetett ily szemrehányást tenni. — ⁵⁾ Csel. 17, 9. 10. — ⁶⁾ Csel. 17, 11.

mel hallgatták a Pál prédikációit a synagógában, és öszszehasonlították az ő tanításait a szentirással, hogy vajon megegyezik-e a val. Csakhamar sokan fogadták el a Pál tudományát. A megtértek között különösen volt egy Sopatros vagy Sosipatros nevű zsidó, a Pyrrhus fia ¹⁾. Rajta kívül több zsidó, igen sok görög, görög nő és proselyta.

De Pál apostol Beröában se lehetett nyugodtan. A thessalonikabeli zsidók értesülvén, hogy minő szerencsével működik Pál Beröában, ide jöttek és a népet ellene lázították ²⁾. E miatt Pálnak sietve távoznia kellett Beröából. Még Silást se vihette magával ³⁾.

A beröai
izgalom.

22. §. A második út folytatása. Pál Athenben menyen.

A Filippiben és Thessalonikában Pál apostol ellen támadt pártoskodások, fondorkodások és zendülések lassanként akkora mérvet öltöttek, hogy a macadoniai községek és synagógák mindnyájan fel voltak ellene ingerülve, ugyanynyira, hogy ő tovább Macedoniában nem maradhatott. E miatt néhány beröai atyafi kíséretében hirtelen el kellett hagyni Beröát. Útját hajón egyenesen Athen felé ⁴⁾, a tudomány, vitézség, szépművészet, politika és philosophia szent földje, a görög istenségek hazája felé vette, a hol a szellem egykor oly magas fokára ért a tökélynek, és a hol az eszmény egykor valóban élt. Itt aggodalom lepte meg a miatt, hogy útítársait Macedoniában hagyta. Ez okból meghagyta az őt ide kísérő beröai atyafiaknak azok távozásakor, hogy Silást és Timotheust lehető gyorsan küldjék utána ⁵⁾.

53-ik év.
Athen.

A beröai atyafiak eltávoztával Pál egyedül maradt Athenben. Mialatt útítársait várta, elindult, hogy a várost bejárja ⁶⁾. Bejárta a várost és kikötöket. Meglátogatta az athenebeliek isteni tiszteletét. Meglehet, hogy Pál, midőn Athenben partra szállott, nem érezte azt a nemes örömet, a melyet művelt emberek mindannyiszor éreznek ⁷⁾, valahányszor oly földre lépnek, a hol egy larissai Phi-

Athen
hatása
Pálra.

¹⁾ Csel. 20, 4. Róm. 16, 21. — ²⁾ Csel. 17, 13. — ³⁾ Csel. 17, 14. azt mondja, hogy Timotheus is Beröában maradt. De ez hiba; mert Timotheus már előbb Filippiben maradt volt. Itt tehát nem maradhatott, mert nem volt Pállal. Bleek azt állítja ugyan, hogy Timotheusnak 17, 14. szerint meg kellett ide érkezni. Ez azonban nem valószínű. Semmi adatunk nincs, a mi e nézetet igazolná. — ⁴⁾ Csel. 17, 14. 15. — ⁵⁾ Csel. 17, 15. — ⁶⁾ Csel. 17, 16. 23. — ⁷⁾ Plu. Epist. VIII. 24. Cicer. Epist. ad Quintum fratrem, I. 1.

Io, askaloni Antiochus az akademiában tanított; a hol Krattippus a peripatetismust tanította, s a nagy Pompejusnak, Caesarnak, Ciceronak és Brutusnak barátja volt; a hol egy Socrates, Plato és Zenonemes eszméiket terjesztették; és a hol egy Atticus, Ovid, Horac és Virgil tanultak. De Pálon e miatt nincs miért csodálkoznunk. Hisz ő is zsidó volt. A szent föld előtté is nem a tudományok hazája, hanem Palestina volt. Mindazáltal különösen meglepte őt az acropolis, az athenei vallásos és állami élet központja, nagyszerű fehér márvány épületeivel, szobraival, domborműveivel, felirataival és műkincseivel. Feltűnt neki a pókile (πικίλη στα), e gyönyörű képtár, melyben a stoicusok előadásait tartották. Feltűntek a propylaeumok; fel a győzelem istennőjének, Pallas Athenének (Minerva) emelt templom a Phidiás szobrával; és az erechtheum a maga finom nagyszerűségével. Felháborodott, midőn a várost bálványokkal teli látta ¹⁾. De meghatotta az athenebeliek vallásos jelleme ²⁾, a melyet ők a művészet anynyi remekműve által fejeztek ki, s a melyen az eklekticismus türelmes volta látszott. Meghatották őt az ismeretlen isteneknek emelt névtelen oltárok ³⁾, melyeket oly esetekre állítottak fel, midőn nem tudták, hogy kérelmeikkel melyik és minő istenhez forduljanak. Különösen meghatották a phalerei kikötőben levők, e feliratokkal:

ΑΓΝΩΣΤΟΙΣΘΕΟΙΣ

„az ismeretlen isteneknek“, és

ΑΓΝΩΣΤΩΙΘΕΩΙ

„egy ismeretlen Istennek“. ⁴⁾

E feliratok között különösen az utóbbi lepte meg Pált. Ő „az ismeretlen Istenben“ a zsidók egy Istenét ⁵⁾ vélte látni, ki-

Az atheni
oltárok
feliratai.

¹⁾ Csel. 17, 16. — ²⁾ Csel. 17, 22. — ³⁾ Csel. 17, 23. — ⁴⁾ Csel. 17, 23. szerint Ἄγνωστον Θεῶν volt az oltárra írva. Azonban meglehet, hogy a Cselekedetek szerzője megcserélte e két szó helyét, mert ha Pál az ismeretlen Istennek feliratot mondott, akkor Θεῶν ἄγνωστον-nak kellett állani. Pollux, Onom, 8, 10. Hesych. sub Ἄγνωστος Θεός. — ⁵⁾ A régebbi theologusok az ἄγνωστον Θεῶν egyes számú feliratot a zsidók istenére magyarázták és Jehovával azonosították. De ez pusztá dogmai költemény. Baur és Zeller azt állítják, hogy atheni oltáron egyes számú felirat nem is lehetett, és csak a Cselekedetek szerzője javította ki a többes számú feliratot egyesre. De ez kissé túlzott állításnak látszik. Az igaz, hogy az archaeologusok ily feliratu oltárt nem találtak. De valószínű, hogy az athenebeliek ilyet is állítottak fel, egyfelől

hez titkon a pogányok is felemelkednek. És e gondolata igen természetes volt. E gondolatában erősítette őt ama fél hexameter vers, melyet ő vagy azok isteni tiszteletén, vagy valamely philosophiai előadás alkalmával hallott, s a melyet ők Kleantesnek Jupiterhez intézett hymnusból, vagy Aratus Phaenomenájából vettek:

Τοῦ γὰρ καὶ γένος εἰμέν. ¹⁾

„(Isten) nemzetsége vagyunk mi“.

Pál egyedül ²⁾ érezvén magát Athenben, mind addig nem akart működéshez fogni, míg útitársai valamelyike meg nem érkezik. Végre Timotheus megérkezett Macedoniából ³⁾, és ekkor Pál cselekvésre határozta magát. Elment tehát szokása szerint a zsidók synagógájába, hogy ez által az evangéliumnak útát törjön a pogányok közé, s ott a zsidóknak és az istenfélő embereknek (σεβόμενοις) beszélt. De úgy látszik nem sok credménnyel. Innen elment az agorára (piacz), s ott vitatkozott azokkal, a kiket elől talált; különösen néhány epicurei és stoicus philosophussal, a kik későbbben akkora ellenségei lettek a keresztény vallásnak ⁴⁾. Hirdette nekik Jézust és a feltámadást (τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν). Azonban e beszédének és vitatkozásának sem lett nagy sikere. Hihetőleg azért, mert Pál eszméit nem fejtette ki kellőleg; vagy pedig azért, mert az athenebeliek nagyon szerettek gunyolódni, azt állították róla, hogy ő egy isteni párt hirdet: Jézust, és ennek

Pálnak
atheni
működése.

abból a félelemből, nehogy valamely hatalmas és ismeretlen istent elhanyagoljanak; másfelől abból a vágyból, hogy egy még ismeretlen isten tetszését is megnyerjék. — ¹⁾ Csel. 17, ²⁸. Kleanth. Hymn. ad Jov. 5. Arat. phaenomenájában az egész 1—5 vers a következő: Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτε ἄνδρες εἴωμεν ἀρῆστον μεσσηὶ δὲ Διὸς παῖσαι μὲν ἀγυαί, παῖσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεσσηὶ δὲ Θάλασσα καὶ λιμένας πάντῃ δὲ Διὸς κερσήμεθα πάντες. τοῦ γὰρ καὶ γένος εἰμέν. (Spies, Logos Spermat. p. 196.) „Kezdjük el istenen, kit nekünk embereknek soha sem szabad nevezetlen hagynunk. Zeus töltött be minden utcát, az emberek minden piaczát, a tengert és a kikötőket; mindnyájunknak szüksége van Zeusra mindenben. Mi is az ó nemzetségéből (csaladjából, fajából) valók vagyunk.“ Az isten és emberek közt való rokonság eszméje már a régieket foglalkoztatta. (L. Xenoph. Anab. II. 5, 7. Mem. I. 4, 18. IV. 3, 14. Diog. Laert. IV. 3, 14. VIII. 27. Plato, legg. X. 899. D. Pind. Thren. fr. 2. Plato, Tim. 90. A.) Csakhogy ez eszme a hajdon korban csupán a bölcsék tulajdona volt mindaddig, míg a keresztény vallás által általánosság nem lett. — ²⁾ Bleek és mások 1 Thess. 3, ¹². alapján azt állítják, hogy Timotheusnak Athenben Pálhoz kellett csatlakozni. Ez meglehet, csak az a különös, hogy Csel. 17, ^{16—34}. nem említi. Az atheni működést Pál egyedül hajtja végre. — ³⁾ 1 Thess. 3, ^{1—2}.-ből valószínű. Silás úgy látszik ekkor is Macedoniában maradt. Később ketten együtt térnek vissza Korinthba. Csel. 18, ⁵. — ⁴⁾ Csel. 17, ^{17—18}.

nejét Anastasist¹⁾. Az is meglehet, hogy Pál rosszul beszélt görögül²⁾. Ezért némely philosopusok hátrafordulva így szólottak a tömeghez: *τί ἄν Θελοῖ οὐ σπερμολόγος οὗτος λέγειν*; szóval fecsegőnek nevezték. Mások azt mondták, hogy új (idegen) isteneket hirdet³⁾.

Az atheneiek
vélekedése
Pálról.

Azonban mindezek daczára se támadtak ellene az athenebeliek, mint a macedoni synagógák tevék; mert ezek felvilágosodottabbak és szabadabb szelleműek voltak. Aztán Pált nem is tartották veszélyes tanítónak, hanem csupán kedélyes rajongónak. És inkább újságvágy volt részökről az, a miért őt az Areopag (tanács)⁴⁾ eleibe vitték, hogy a tanács előtt, a mely a vallásra és nevelésre is felügyelt, hivatalosan tudomást szerezzenek az általa hirdetett új tudomány-ról és a *ζένα δαιμόνια*-ról, a melylyel Pál a philosophusok részéről polytheistikus értelemben gúnyosan vádolva volt⁵⁾. Miután az athenebeliek Pált, a Cselekedetek könyve szerint, az areopag eleibe vitték, ő az egybegyűlt tanács és nép előtt következő beszédet tartott: ⁶⁾

¹⁾ Baur, Paulus, S. 192. isteni párnak magyarázza, ugy a mint Csel. 17, ¹⁸-ban van. Meyer (Ap. gesch. S. 312.) e helyről azt mondja, hogy Pál Jézust a halottak feltámasztójának tüntette fel. De ez önkényes magyarázatnak nincs alapja. Valószínű, hogy midőn a Cselekedetek szerzője az athenebelieknek *ζένων δαιμονίων δοξαί καταγγελούς εἶναι* vádat ad a szájába, előtte a Socrates esete (Xen. Mem. I. 1.) lebegett, s e kifejezéssel (Csel. 17, ¹⁸.) az athenebeliek ironicus modorát jellemezte. A fejtámadás szó görögül nőnemű levén, annál könnyebben mondhatták, hogy istennőt is hirdet. — ²⁾ Efel szemben van egy hely Longinusnál, a hol miután a leghiresebb attikai szónokokat elősorolja, Pálra tér és megdicséri: *πρὸς τοῦτους Παῦλος ὁ Ταρσεὺς ὄντινα καὶ πρῶτον φημι προϊστάμενον δόγματος ἀναποδείκτου*. (A. M. Nagel, In jud. Longini de ap. Paulo. Credner, Einl. I, p. 299.) E hely is az athenebeliek gúnyoló modorát bizonyítja. — ³⁾ Csel. 17, ¹⁸. — ⁴⁾ A római uralom korában semmi helyi jelentősége nem volt többé az areopagnak. Mindazáltal, ugy látszik, azért viszi a Cselekedetek szerzője Pált oda, hogy egyfelől éles elentétet állítson fel a keresztény vallás és ama hely tiszteletes volta közt; másfelől, hogy az areopagita Dénes megtérését igazolja. Az egész leírásban az a feltűnő, hogy Pált nem vádolják, hanem csak kérdezik. — ⁵⁾ Csel. 17, ¹⁸. ²⁰ Chrysostom: *ἔγγον αὐτὸν εἰς τὸν ἀρειον πάγον οὐχ ὥστε μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε κολάζειν, ἔθθα αἰ φωνικαὶ δίξαι*. — ⁶⁾ Csel. 17, ²²—³¹. E beszédet, Károlitól eltérve, saját fordításom szerint adtam. E beszéd rhetorikája és előadása azt mutatja, hogy lehetetlen, miszerint Pál ily beszédet mondott legyen, ha mindjárt a pillanat szónoki hatásának engedett is. Általában az egész beszédnek és az egész atheni működésnek leírása oly jellemű, a mi a cselekedetek szerzőjének ide vonatkozó leírását kellő történeti alappal nem bírónak bizonyítja, daczára annak, hogy Timotheus emlékében tarthatta a beszéd tartalmát. Akár kitől származott is e beszéd, minden mozzanat oda mutat, hogy szerzőjének célja volt a ke-

„Athenebeli férfiak! A mint látom, ti minden tekintetben nagyon is-
 „tenfélők vagytok. Mert midőn (a várost) bejártam és szent helyeiteket
 „megszemléltem, egy oltárt is találtam, a melyen ez volt írva: „Egy is-
 „meretlen Istennek“. A kit tehát ti ismeretlenül tiszteltetek, azt
 „hirdetem én nektek.

„Az Isten, a ki a világot és mindent, mi abban van, teremtett,
 „ez az égnek és földnek ura, nem lakik kézzel csinált templomokban;
 „még emberi kezek által sem tiszteltetik, mintha valamiben szűkölköd-

resztény vallást a philosophiával, sőt bizonyos tekintetben a pogány vallással
 össszhangzásba hozni, mutogatván, miszerint minden népben van valami titkos
 sugallat az isteni, a monotheismus iránt, a melyeket e sugallatnak az igaz
 istenhez kell vezetnie. E beszéd a legelső keresztény apologiának látszik,
 s oly egyéneket juttat eszünkbe, a kik a zsidó és keresztény eszméket a görög
 philosophia nyelvén akarták előadni. V. ö. az Origen és alex. Kelemen munkáit.

Itt az a kérdés támadhat, hogy honnan van az, miszerint a Cselekedetek
 szerzője gyakran oly szavakat ad hősei szájába, a melyeket azok nem mon-
 dottak, mint p. o. a Péterféle beszédek (1. és 11. r.), a Gamaliel beszéde, az
 apostoli gyűlés tárgyalása, a Pál megtéréséről való két elbeszélés? Valószínűleg
 onnan, hogy szerző a régiek példája szerint szabadon állította össze e beszé-
 deket, s azokat valósággal elmondottak gyanánt adta elé. És miután a jelen
 esetben semmi történeti valószínűség nincs, kénytelenek vagyunk kimondani,
 hogy egyedül szerző törekvéseinek kifolyása az, a midőn ő Pált az athenebeliek
 előtt fellépteti, s oly eredményt húz ki, a milyent a 17, 32. felmutat. A Pál
 okossága ily eljárással nem egyezik meg. De nem csak ez, hanem más körül-
 mény is oda mutat, hogy ez elbeszélés az elbeszélőtől származott. Ugyanis Pál
 nem csak analog helyzetben van az atheni főhatóság előtt avel, a hogy István
 a legfőbb zsidó hatóság előtt állott, hanem még a beszéde is annyira megegyezik
 az Istvánéval, a mint csak ezt a kül-körülmények megengedték. A hogy
 némely zsidó iskolák tagjai Istvánt a Sinedrium elé viszik: ugy viszik a görög
 iskolák hívei Pált az areopag elébe. A hogy Istvánt az atyák vallása megron-
 tásával s új vallás felállításával vádolják; éppen ugy kérdezik Páltól, hogy
 igaz-e, miként ő új isteneket hirdet? A dolog ugyanaz, csak görögre van for-
 ditva. A hogy István megmagyarázza a zsidóknak, miszerint a templomi tisz-
 telet megszűnik, mert isten nem lakik kézzel csinált templomokban; éppen
 azt mondja Pál az athenebelieknek (V. ö. 7, 48. 50-t 17, 24-el). A hogy István
 istentől származtatja azokat a jótéteményeket, a melyekben izrael részesült;
 épen ugy kimutatja Pál a görög bölcsek eszméiből, hogy az isten adott minden
 népnek minden jót. S végre a hogy István végszavaival magára zúdítja a né-
 pet; épen ugy ad Pál egy különös fordulatot a 31-ik versben az ő beszé-
 dének. Ez adatok nyomán lehetetlen arra a gondolatra nem jőnünk, hogy
 mind a két beszéd ugyanazon egy szerzőtől — a Csel. írójától — származott;
 hogy a Pál atheni fellépése csak utánzása az István jeruzsálemi fellépésének;
 s hogy a két jelenet csak anyanyiban különbözik, a menyenyiben az egyik zsidó,
 a másik hellen színpadon foly, s menyenyiben az egyiknek tragikus kimenetele
 van, míg a másik minden veszély nélkül foly le.

Pál atheni
 beszéde.

„nék, mivel ő adott mindenneknek életet, lehelletet és mindent; és azt tette, hogy egy vérből származott őszszes emberi nem lakják az egész földön, kiszabván bizonyos időket (létök tartamát) és azok lakásainak határait. (Vágyat adott beléjük, hogy) istent keressék, ha vajon őt érezhetik és megtalálják-e. (De ők ezt nem értették meg), pedig egyikünkötől sínes meszsze. Mert benne élünk mozgunk és vagyunk, a mint némely költőitek is mondották: mert annak nemzetségéből (fajából) valók vagyunk“. Minthogy tehát Istennek nemzetségéből vagyunk, nem szabad azt vélnünk, hogy az istenség aranyhoz, ezüsthöz, kőhöz, a művészet és emberi találmány készítményéhez hasonlít. Most tehát Isten, elfeledvén a tudatlanságnak időit, azt parancsolja minden embernek mindenütt, hogy térjenek meg; mert kitűzött egy napot, a melyen igazán ítél a világ felett, egy férfi által, a kit arra szemelt ki és mindenki előtt igazolt az által, hogy a halálból feltámasztotta“.

Ennek végével némelyek részint azért, mert e beszéd némely eszméi sok tekintetben hátra állottak e kor philosophiájától; részint mert anynyira ellentétben állott a népvallással; részint pedig, mert oly természetfeletti eszmék voltak benne, a melyeket a positiv philosophia embere nem fogadhatott el, gúnyolódtak Pállal. Mások a feltámadás eszméjének hallására így szólottak: ezután ismét a karunk e felől tőled érteni. Egyébiránt úgy látszik, hogy a feltámadás eszméje sem tett egyikre is rendkívüli benyomást; mert ők már a homeri énekek és Plátó Phaedonja után örömmel tekintettek a halálra. S ezért mosolyogtak a Pál előadásán, midőn Jézusról és az ő feltámadásáról beszélt.

Pál visszavágyik egyházaihoz.

Pál apostol atheni működését sikertelennek látván, kellemetlenül érezte magát Athenben. Ezért visszavágyott kedves macedoni és galatai egyházaihoz ¹⁾, a hol oly fogékony lelkekre talált. E vágyát fokozta az is, miszerint értesült arról, hogy hamis nézetek kaptak lábra Thessalonikában ²⁾; és hogy különösen a thessalonikabeli hivek megpróbáltatásoknak vannak kitéve, s némelyek engedtek is már a csábításoknak ³⁾. Azonban e tervének elébe aka-

¹⁾ Thess. 2, 17. — ²⁾ Thessalonikában lábra kapott volt a halottakért való keresztelezés, mely abból állott, hogy a fiu magát elhalt pogány szüleiért, a nő férjéért megkereszteltette, s ez által azokra ruháztatta a keresztséget (1. Kor. 15. Tertull. De resurr. carnis 48. Epiph. Haer. 28, 7.), hogy azok ne legyenek kirekesztve isten országából, s ő azoktól elválasztva. Továbbá hamis nézetek keringtek a közelgő világ végéről; sőt rajongók állottak elé, hamis atyafiak jöttek Judeából, a kik Pál ellen működvén, az atyafiakat tévútra akarták vezetni. — ³⁾ 1 Thess. 3, 3. 5. Jakab és pártja egy elien-misziót állítottak fel a

dályok gördülvén, melyeket ő a sátánnak tulajdonít ¹⁾, maga nem mehetett el, hanem Timotheust küldötte Thessalonikába, hogy a hiveket hitökben megszilárdítsa ²⁾.

A keresztény vallásra nézve e szerint nem volt kedvező annak a görög philosophiával való első találkozása. Ez az oka, hogy a Pál működésének nem lett nagy sikere Athenben, és hogy itt nem tudott gyülekezetet alapítani. Ez az oka, hogy nem irt levelet az athenebelieknek. Még harmadik útjában sem látogatja meg Athent. Csak kevés egyeseket tudott, még a Cselekedetek apologetikus szerzője szerint is, megtéríteni, u. m. egy bizonyos D é n e s t, az areopag tagját, és egy D a m a r i s (tán Δάμαρις) nevű nőt.³⁾ E sikerte-

Pál szabad iránya ellenében. Ez álmisionáriusok idézték elé a zavart Kis-Ázsiában; továbbá Simon Magus. — ¹⁾ 1 Thess. 2, 18. — ²⁾ 1 Thess. 3, 4. A thessalonikabeliekhez irt két levél utóirata azt mondja, hogy Pál azokat Athenből írta. De ez nem igaz. Semmi alap nincs arra, a mely a régieknek e feltévést igazolná. Az a körülmény, miszerint Pál Thimotheust Thessalonikába küldötte, nem bizonyítja, hogy egyszersmind levelet is küldött tőle Athenből. Legálább 1 Thess. 3, 4-ben egy szó sincs levélről. — ³⁾ Csel. 17, 34. Euseb. HE. IV. 23: Ἀρεοπαγιέτης. Nincs semmi különös abban, hogy a Cselekedetek szerzője Pált az areopagban lépteti fel. Annál felőtölbb az, hogy éppen areopagitát térít meg, mert a Pál atheni beszéde, annak eredménye és az areopagita Dénes megtérése éles ellentétben állanak egymással. Ez ellenkezést csak az által lehet elenyésztetni, hogy az egyházi hagyomány az athenebeliek első püspökének egy areopagita Dénest tartott. Eusebius (HE 4, 23.) azt mondja, hogy miután az athenebeliek püspökük Publiusnak vértanui halála után egészen ennek utódaig, Quadratusig, nemcsak közönyösek voltak a keresztény vallás iránt, hanem majdnem fel is hagytak az evangéliummal: ezért a korinthetai püspök, Dénes, egy levelet intézett az athenebeliekhez, melyben őket a hitben való állhatatosságra és ker. életre serkenti. Eusebius szerint korinthetai Dénes areopagita Dénest az athenebeliek első püspökének mondja. Ha már Publius, a ki Mark Aurel alatt halt vértanui halált, közvetlen utóda volt areopagita Dénesnek, akkor ez 70 évnél tovább volt püspöke az athenebelieknek, a mi teljes lehetetlen. Dénes és Publius közt még más püspöknek is kellett lenni. De erről a hagyomány semmit se tud. Csupán areopagita Dénest említi. S ez azt látszik mutatni, mintha a hagyomány a Cselekedetek könyve jelen helye alapján alakult volna. Pedig a dolog épen megfordítva áll. Előbb a hagyomány alkotta meg az areopagita Dénes megtérését. Abból ment be a Cselekedetek könyvébe. S ez az oka, hogy a Cselekedetek szerzője Pált az areopagban fellépteti. Egy régi egyházi monda egy areopagita Dénest emlit azok közt, a kik Athenben az evangéliumot legelőbb elfogadták. Lehet, hogy ez egyén valósággal areopagita volt; de sokkal lehetségesebb az, hogy a monda azért adta neki az areopagita czimet, miszerint kitűnjék, hogy oly tekintélyes testületnek csak egy tagja volt fogékony az evangélium iránt. És hogy ez egynek megtérése jobban indokolva legyen, ennek cziméből egy monda alakult,

len működés végre kifárasztotta Pált, s be sem várva Timotheusnak visszatértét, ott hagyta Athent és elútazott Korinthusba.

Simén Domokos.

melyszerint ő az areopagban tért meg. E monda világot vet egyfelől a Pál fellépésére az areopagusban. Másfelől tisztán mutatja mind e monda, mind pedig a Cselekedetek könyvének ide vonatkozó szakasza azt, hogy a cselekedetek szerzőjének a volt a célja az apostolnak atheni fogadtatásával, miszerint kimutassa, hogy miként vélekedtek és ítéltek a keresztény vallásról a műveltebb osztályok, különösen a philosophusok, az ő idejében. Szerző előtt az az idő lebegett, midőn a műveltebbek és a philosophusok a keresztény vallást, különösen pedig a feltámadást, esztelenségnek gúnyolták. E gúny később Luciánál és Celsusnál élesebb lesz. Szerző e leírással azt a mindent, még a legszentebbet is, megvető gúnyt akarja rajzolni, a melylyel a keresztény vallás a pogányok részéről találkozott. S e rajzhoz jól illett a monda által a'kotott atheni jelenet, mert az athenebeliek a gúnyolódás tekintetében valódi képviselői voltak a pogányságnak.